

Teoman Duralı'nın Metafizik, Din ve Ahlak Anlayışı

İlhan YILDIZ*

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Özet

Teoman Duralı'nın metafizik anlayışını anlamak için öncelikle onun felsefe ve bilim anlayışını kavramak gerekir. Duralı, biyoloji bilimini felsefi bir bakış açısıyla incelemenin yanı sıra, Türk felsefe camiasına "felsefe-bilim" kavramını tanıtarak felsefe ve bilimin birbirinden ayırlamayacağı konusunda ısrar etmiştir. Felsefe ve bilim kavramlarını "felsefe-bilim" olarak bir arada kullanarak kendine özgü düşünme biçimini ortaya koymuştur. Bu nedenle felsefenin bilimsiz, bilimin de felsefesiz olamayacağını düşünen ve felsefenin hesap verebilir bir temelde yapılması gerektiği fikrine yaslanan Teoman Duralı, felsefenin bilimsel verilerden bağımsız olarak yürütülemeyeceği görüşündedir. Çünkü Duralı'ya göre felsefe açıklayamadığı sorularla uğraşmaz. Felsefe-bilimin ne olduğu ve Aristoteles'ten günümüze ne tür değişiklikler geçirdiği sorusu konusunda Duralı'nın düşünceleri son derece didaktiktir. Duralı'ya göre felsefe-bilim, mantık, kültür, fizik ve metafizik çalışmalara, canlılığa, evrime, ahlaka dayalı tek boyutlu düşünülemez kadar kapsamlı bir çabanın ürünüdür. Duralı, felsefe ve bilimin özünün Aristoteles'in felsefe-bilim anlayışında saklı olduğuna dikkat çekiyor. Felsefe ve bilimin aksine metafizik ve dinin asla uzlaşamayacağını savunuyor. Metafizik, saf akılla inşa edildiği halde dinin akılla ispatlanamayacak bir içeriği vardır. Bu düşüncelerden hareketle Duralı'nın dine ve inanca karşı olduğu sonucuna varılmamalıdır. Duralı'ya göre inanç bir duygu ve his meselesidir. Ayrıca müminin inancına, kafirin de inkarına delil göstermesi mümkün değildir. Bu açıdan dini inanç konusunda hiçbir akıl yürütmenin olamayacağı sonucuna varmanın yanlış olacağını söyleyen Duralı, dinleri incelerken aklın dört temel ilkesinden hareket edilmesi gerektiğini vurguluyarak geçmişten günümüze metafizik, din ve ahlak konularını akıl ve mantık süzgecinden geçirerek anlatmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Teoman Duralı, felsefe, bilim, metafizik, ahlak, din, İngiliz Yahudi Medeniyeti

* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türk İslam Düşüncesi Tarihi Anabilim Dalı, ilhanyildiz@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3848-6723.

Teoman Duralı's Understanding of Metaphysics, Religion and Ethics

Abstract

In order to understand Teoman Duralı's understanding of metaphysics, it is first necessary to grasp his understanding of philosophy and science. Duralı, in addition to examining the science of biology from a philosophical view, introduced the concept of "philosophy-science" to the Turkish philosophical community and insisted that "philosophy and science cannot be separated from each other". He put forward his unique way of thinking by using the concepts of philosophy and science together as "philosophy-science". For this reason, Teoman Duralı, who thinks that philosophy cannot be without science and science cannot be without philosophy, and who is based on the idea that philosophy should be done on an accountable basis, is of the opinion that philosophy cannot be carried out independently of scientific data. Because, according to Duralı, philosophy does not deal with questions that it cannot explain. Duralı's thoughts on the question of what philosophy-science is and what kind of changes these concepts have undergone from Aristotle to the present are extremely didactic. According to Duralı, it is the product of an effort so comprehensive that it cannot be considered one-dimensional, based on philosophy-science, logic, culture, physics and metaphysics, vitality, evolution, and morality. Duralı draws attention to the fact that the essence of philosophy and science is hidden in Aristotle's understanding of philosophy-science. Contrary to philosophy and science, Duralı argues that metaphysics and religion can never reconcile. Since metaphysics is built with pure reason, religion has a content that cannot be proven with reason. Based on these considerations, it should not be concluded that Duralı is against religion and belief. According to Duralı, belief is a matter of feeling. In addition, it is not possible for a believer to show evidence for his belief and an unbeliever's denial. Saying that it would be wrong to conclude that there can be no reasoning about religious belief in this respect, Duralı emphasizes that the four basic principles of the mind should be acted upon while examining religions, and tries to explain the subjects of metaphysics, religion, and morality from the past to the present through the filter of reason and logic.

Keywords

*Teoman Duralı, philosophy, science, metaphysics,
ethics, religion, British Jewish Civilization*

Extended Abstract

Philosophy and religion are ultimately a process of finding a meaningful answer to the question of "why". For this reason, the point where philosophy-science differs from theology is hidden in their function. As a matter of fact, while religion is the rule maker, philosophy-science is explanatory and informative with explanations that are the result of explanation and reasoning. In fact, as long as philosophy-science and religion go their own way, there is no problem. But religion becomes philosophical to the extent that it resorts to argument, argument, and explanation. Philosophy-science, on the other hand, becomes religious to the extent that it becomes dogmatic and sets rules. Thus, both fields lose their essence. Duralı draws attention to the fact that the problem of humanity's existence is the most striking subject of the 20th century in terms of

philosophy and metaphysics, which is its essence. He states that religious-based pure morality has disappeared with scientific studies and philosophical evaluations and has been replaced by ideological forms of morality. We can say that Duralı's project of rebuilding spiritual values gained even more meaning at this point.

Duralı was naturally influenced by many Western philosophers. However, this influence was limited only to approaches about science, philosophy and metaphysics. According to Duralı, the philosophers neglected the soul of man and were only interested in the material aspect; It has paved the way for the emergence of the machine-human concept by turning human into an automaton. These approaches have excluded metaphysics in order to seize the mechanical order. Many philosophers seem to have been representative of this situation. For example, Galileo Galilei indirectly supported the devaluation of human beings by replacing Aristotle's earth-centered understanding with the heliocentric understanding of the universe. On the other hand, Aristotle, in his earth-centered understanding, displayed the idea that the most valuable creature in this world is human. Philosophers such as Galilei, Kepler and Descartes have indirectly brought the problem of devaluation of human beings to the agenda because of their mechanical order. As a matter of fact, philosophy-science understandings only approve knowledge based on reason and experiment; It is to stay away from metaphysical issues such as God, soul and morality. It is more meaningful for these philosophers to deal with concrete entities.

Morality, which is one of the basic indicators of being human, is also one of the important subjects of philosophy-science. As it is known, it is one of the basic pillars of moral philosophy along with ontology and epistemology. It is the sages and philosophers who ensure the correct applicability of morality. The people who have direct ideas about the order, functioning and development of a society are scholars and philosophers. It is possible for people to live in an order only with moral rules. Where there is no order, there is chaos. Morality eliminates this disorder and allows people to live freely and with respect for each other. Morality is one of the requirements of being human and it is an important field that philosophers have made the subject of study. According to Duralı, although morality derives its essence from religion, it is built by philosophy. Morality has universal and integrative qualities. It may mean different things in every society, but the concept that unites societies on a common point is the conscience underlying morality. For this reason, morality acquires a universal meaning thanks to conscience. While exhibiting good deeds and good behavior, a person passes a conscientious test and decides accordingly. Behaviors that man knows to be his duty are moral actions. The person is free in his choices, and it is up to him to choose right or wrong. If he makes his choices directly due to his duty and duty, that person is moral. After all, morality is in human nature.

We should not mention that Duralı has an objection to the Anglo-Saxon exploitation system and the capitalist system of British Jewish civilization, which are behind the project of eliminating the spiritual side of today's human being. This understanding, which takes the spiritual side of man from him, produces culture, philosophy, and science, and takes into account only the material side puts a kind of barrier in front of philosophy-science. Because the colonial activities carried out by the British-Jewish civilization cause the assimilation of other cultures and civilizations. Unfortunately, the people of the occupied ancient civilizations lost consciousness of self, personality, and identity. The language, religion, existence and understanding of art of societies

have been tried to be made uniform. Man, a spiritual being, has been reduced to the basis of matter and seen only as a means of production-consumption. The family order, which is the basis of society, has deteriorated and cultures have weakened. The Anglo-Saxon system of exploitation and the British Jewish civilization aim to make all societies look like themselves by using every means at their disposal. For this purpose, all values are trampled on. Saying that it is necessary to stand against this exploitative order, Duralı thinks that if the Islamic civilization can regain its strength against the contemporary civilization, it can survive. The reason why Islamic civilization seems to be an alternative to other ancient civilizations such as India and China is that the foundation of Islamic civilization is based on the belief in one God and it is a civilization with a universal moral order. This ensures that Islam embraces all societies, not just Muslim societies. Therefore, Islam wants all people to attain prosperity and peace. Duralı, who sees the Turkish nation as the true bearer of Islam, is of the opinion that a staff of Turkish thinkers can revive the Islamic civilization. In order to create these cadres, first of all, education and training activities must be based on the essence of Islam and moral values. Religious and moral values should be gained in both natural sciences and theoretical sciences, and translation activities should be emphasized by teaching ancient scripts and languages in libraries such as Beytül-Hikme. Thus, it is possible to revive the forgotten memory and culture with the spiritual values gained both in theory and in practice.

Giriş

Türkiye'nin en önemli düşünürleri arasında sayılan Ş. Teoman Duralı'nın felsefe tarihi, biyoloji felsefesi, dilbilim, siyaset felsefesi ve savaş felsefesi alanlarında birçok eseri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra metafizik, din ve ahlak konularında çok ilginç düşünce ve tespitleri vardır. Bu çalışmamızda Duralı'nın din, ahlak ve metafizik hakkındaki görüşlerini irdeleyeceğiz. Hem felsefe hem de biyoloji üzerine araştırmalar yapan ve kitaplar yazan Duralı, Türk felsefe literatürüne “felsefe-bilim” kavramını kazandırmış ve felsefe ile bilimin birbirinden ayrılamayacağı konusunda ısrar etmiştir. Aristoteles'in felsefe-bilim görüşleri O'nun felsefe ve bilim anlayışının temelini oluşturduğu için etkilendiği filozofların başında Aristoteles'in geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Örneğin, Duralı Aristoteles gibi biyolojiye özel bir ilgi duymuştur. Aristoteles'in yanı sıra Farabi'den Kant'a, Gazali'den Descartes'a, İbn Rüşd'den İbn Arabi'ye, Kierkegaard'dan Mevlana'ya, Muhammed İkbal'den Heidegger'e kadar birçok filozoftan etkilendiği söylenebilir. Duralı sadece fen bilimleri ile ilgilenmemiş bunun yanında sosyal bilimler ve dil bilimlerine de çok ilgi duymuştur. Kendi değerlerinden ve kültüründen hiçbir zaman kopmamış olan Duralı, bir kültür ve medeniyet filozofu olarak birçok dil öğrenmiş, dünyanın pek çok yerini ve medeniyetini gözlemeleme fırsatı bulmuştur. Özellikle Türk-İslam coğrafyasını dolaşarak, Türk kültürü ile İslam medeniyetinin iç içe olduğunu ve birbirinden asla ayrılamayacağını söylemiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin birçok kentini adım adım gezmiş; yurtçinde ve yurtdışında birçok üniversitede dersler vermiştir. Bir kültür varlığı olarak insanın kültürsüz var olamayacağını ve hatta yaşayamayacağını söyleyen Duralı, kültür emperyalizmine ve dolayısıyla İngiliz-Yahudi Medeniyetinin sömürgeci insan anlayışına karşı çıkmıştır.

Felsefe-Bilim ve Metafizik Anlayışı

Teoman Duralı'nın kendi felsefe sisteminde metafizik, felsefe ve bilim kavramları en önemli parametreler olarak öne çıkmaktadır. Bu disiplinler matruşka gibi iç içe geçmiş olduğundan birbirinden ayrılamazlar. Duralı felsefe ve bilim kavramlarını “felsefe-bilim” şeklinde bir arada kullanmak suretiyle kendine özgü düşünce biçimini ortaya koymuştur. Bu düşünce biçimi, konuların teorik yönlerinin yanı sıra pratik/uygulama boyutlarını da içermektedir. Bilindiği üzere felsefenin yanı sıra biyoloji dersleri de alan Teoman Duralı, hocası Nermi Uygur ile biyoloji felsefesi üzerine doktora tezi hazırlamıştır. “Canlılar Problemine Giriş” adlı kitabında Duralı, felsefenin can damarını diğer bir

deyişle gerçekliğin temelinin, bilimin doğrudan teorik ve dolaylı olarak ampirik kısımları olarak açıklamaktadır. Vaka malzemesi bilimden türetilmiş olduğu için felsefe, bilim alanına işleyebilmesi için gerekli yöntem ve hipotez çerçevesini sunmaktadır. Bilim olmadan felsefe temelsiz kalıp inandırıcılığını kaybettiği ve bilim de felsefe olmadan yöntem sorunu yaşadığı için birbirinden bağımsız olarak çalışamazlar (Duralı, 1987: 15; Topuz, 2018).

“Felsefe ve Bilimin Odağında Metafizik” adlı kitabında, çağımızın en önemli konusu haline gelen felsefe-bilimi gerçeğin iki farklı yüzü olarak tanımlayan Duralı, bu alanları dikkate almayan toplumların gelişme ve değişme dinamiklerini kaybettiklerini, başka toplumlara bağımlı hale geldiklerini ve bu nedenle geride kaldıklarını belirtmektedir. Somutlaştırmak gerekirse felsefe ve bilim olmazsa uzay, bilgisayar vb. gibi size ait son teknoloji ürünleriniz, güçlü bir düşünce sisteminiz, medeniyetiniz ve hatta ahlaki sisteminiz olamaz. (Duralı, 2020b: 101) Bu noktadan hareketle Duralı, felsefenin gerçeklere dayalı ve hesap verebilir bir temelde yapılması gerektiği fikrine yaslanır. Felsefenin bilimsel verilerden bağımsız yürütülemeyeceği görüşünde olan Duralı’ya göre felsefe; cevaplayamadığı sorularla ilgilenmeyen, tam tersine sürekli cevap arayan ve kavramsal çerçeve çizen bir düşünce şölenidir. Felsefenin oluşumunda Platon lider iken, onu sistemleştiren öğrencisi Aristoteles mantığa dayalı düşünce kurallarını sistematize ederek özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü şikkın imkânsızlığı gibi aklın temel ilkeleri ile felsefenin sınırlarını belirlemiştir. Duralı’ya göre felsefenin gerçek kurucusu olan ve felsefeden bilimi ortaya çıkaran Aristoteles, felsefe-bilim anlayışını akıl ve bilime dayanan bir sisteme dönüştürmüştür (Duralı, 2013: 63). Felsefe, gerçeklik alanında etkili olduğu için akıl bu alanın sınırlarını aşamaz. Aklın ürettiklerini duyuvar yardımıyla düzenlemesi bilimi yaratırken; hakikat aleminden edindiği şeylerle ahlak ve estetik gibi değerler sistematığı inşa edilmektedir. Akıl, değerler sistematığını oluştururken sezginin yardımıyla hakikat aleminden malzeme toplamakta ve onun hakkında düşünmektedir.

Böylece Aristoteles’i felsefe-bilimin gerçek kurucusu olarak kabul eden Duralı, bilim ve felsefe arasında kurduğu ilişki bağlamında Aristoteles ve Immanuel Kant’ın felsefeleri arasında paralellik görmüştür. Sokrates ve Platon gibi kendinden önceki filozoflardan farklı olarak Aristoteles dünyaya odaklanmış, başta biyoloji alanında olmak üzere çeşitli bilimsel araştırmalar yaparken; Kant rasyonalizmin etkisinde kaldığı bir dönemden sonra “Hume beni dogmatik uykumdan uyandırdı” diyerek ampirizme ve dolayısıyla bilime yönelmiştir (Kant, 1900: 45). Duralı’ya göre felsefe yapmak için gerekli olan temel unsurlar doğa bilimleri ve metafizikten oluşmaktadır. Başka bir deyişle, felsefe yapabilmek için doğa bilimlerine dayanmak ve doğa bilimleri zemininde bir metafizik inşa etmek gerekir. Çünkü doğa bilimleri felsefe için güvenilir bir zemin sağlar. Metafizik de doğa bilimlerine dayandığı takdirde daha güvenilir bir mahiyet kazanmaktadır. Felsefi aklın en kapsamlı yapısı olan metafizik, tepeden tırnağa akıl anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle duyguya yer olmayan metafizikte akıl başat rolü üstlenmektedir.

Aristotelesçi metafizikten başlayarak birçok filozofun ortaya koyduğu metafiziği felsefenin merkezi ve kalbi olarak gören Duralı, metafizik sistemi saf, biçimsel ve felsefi akıl olarak da adlandırmaktadır. Ona göre metafiziğin olmadığı bir sistemden söz edemeyiz. Nitekim Teoman Duralı'nın esin kaynaklarından Kant'a göre metafizikçilerin kullandığı Tanrı, ruh, nedensellik, uzay ve zaman gibi kavramlar akli melekelerimize ait apriori özelliklere sahip olduğu için bunların dış dünyada var olup olmadıkları ispat edilemez. Duralı, hiçbir metafizik iddianın matematiksel önermeler kadar açık ve seçik, geometrinin postulatları kadar şüphe götürmez yahut onun teoremleri kadar ispatlanabilir olmadıkça kabul edilemez olduğunu vurgulamaktadır (Descartes, 1988: 17). Bu da Teoman Duralı'nın, Descartes gibi, felsefeyi kökleri metafizik, gövdesi fizik, dalları diğer bilimlerden oluşan bir ağaca benzettiğini göstermektedir.

Metafiziği de içeren bu yeni bilimsel kriterler Spinoza'nın geometri temelli metafiziğinde ve Leibniz'in monadolojisinde olduğu gibi, Kant'a kadar çoğu düşünür tarafından benimsenecektir. Kant'ın metafizikle ilgili olarak ilgilendiği temel sorun, bu disiplinin bilimsel bir niteliğe sahip olup olmayacağı, metafiziğin mümkün olup olmadığı ve eğer olanaktan söz edilemezse metafizikle ilgili önemli soruların ne anlama geldiğiydi. Felsefeyi ağacın köklerine benzeten Descartes'ten yola çıkarak bir metafizik tanımı yapmak isteyen Heidegger, "Felsefe ağacının kökleri hangi toprakta bulunur?" sorusuna yanıt aramıştır. Heidegger'e göre, Platon'dan bu yana metafizik, "varlık olarak varoluşu ele alarak varlık ile varoluş arasındaki bağı koparmıştır (Heidegger, 1991: 7-21). Bununla beraber ana felsefi düşüncenin metafiziğin özüne inerek ortaya konulması ve bunun ötesine geçilmesi elzemdir.

Yağmalanan alan ve ele geçirilen alan kavramlarını kullanan Duralı'ya göre hem felsefe hem de metafizikte yabancı unsurlar tarafından işgal edilen alan ve kavramlar bulunmaktadır. Örneğin metafizik, felsefeden aşırılmış bir alan iken, felsefe de metafizik gibi sahipsiz bir bahçe olduğu için bütün meyveleri yağmalanmıştır. Ona göre felsefe, birçok insanın sorumsuzca yarıştığı, dolayısıyla hakimiyet kurduğu ve yağmaladığı bir alandır. Örneğin birtakım insanlar masa kurup ruh çağırma seansları düzenliyor ve bu olayı "metafizik" bir olaymış gibi pazarlamaya çalışıyor diyen Duralı, metafizik kavramının maneviyat ve ruh çağırma gibi çılgınlıklarla uzaktan yakından ilişkisi olmadığını söylemektedir. Metafizik kavramı gibi felsefeye ait birçok kavramın içi boşaltılırken diyalektik ve diyalog gibi birçok kavram da felsefeden çalınmıştır. Örneğin, "Ayşe ve Fatma'nın diyalogu yarıda kesildi" deniyor. Burada diyalog kavramı "sohbet" ve "arkadaşlık" kavramları yerine kullanılmaktadır. Oysa diyalog, felsefe kavramıdır ve akıl yoluyla yürütülen bir konuşma ve tartışmadır. Ne bireyler arasında ne de devletlerarasında diyalog vardır, sadece filozoflar arasında diyalog yani duygu içermeyen saf akılla gerçekleşen bir tartışma vardır.

Felsefe incelemelerinin "spekülatif ve spekülatif olmayan metafizik alanları" ve "spekülatif felsefe ve spekülatif olmayan felsefe alanları" şeklinde iki

zeminde yürütüldüğünü iddia eden Kant üzerine yazılmış en önemli kitaplar arasında görülen “Aklın Anatomisi: Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi” kitabında Duralı, metafiziği spekülâtif olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırmaktadır. Spekülâtif olmayan metafiziği, felsefe bilim sisteminin önerdiği cevap ve çözümlerin hep yenilenmesi olarak gören Duralı, sürekli tartışmaya ve yeniliğe açık bir metafizik anlayışını savunmuştur (Duralı, 2013: 65). Metafizik; spekülâtif olmama özelliği ile sürekli tartışma ve yeniliğe açık olan tekdüze bir felsefe ve bilim sistemidir.

Kant’tan çok etkilendiği anlaşılan fakat yeni pozitivist ve mantıkçı pozitivist filozoflar gibi bir mantıksal analizle metafiziğin elendiği bir felsefe anlayışını savunmayan Duralı, spekülâtif felsefe ve spekülâtif metafizik alanların varlığından bahseder ve kendisinin spekülâtif olmayan bir metafizik yaptığını savunur. Sırtını bilimsel araştırmaya dayayan felsefe incelemeleri ile spekülâtif olmayan metafizik anlayışı çerçevesinde çalışan Duralı mesela hastalığın ve canlılığın anlamı sorulduğunda biyolojiden; maddenin yahut enerjinin anlamı sorulduğunda fizik ve kimya bilimlerinden feyz alarak cevaplar bulmaya girişmektedir.

Felsefe ve bilim nasıl zamanla felsefi ideolojik anlayışların ortaya çıkmasına neden olmuşsa spekülâtif metafizik anlayışlar da ideolojik temellere dayanarak felsefi açılımlar sağlamışlardır. Duralı’ya göre, felsefi kuramlar ideolojiye dönüştükleri andan itibaren felsefe olmaktan çıkıp eylem alanına girerek burada filozofların değil ideologların elinde kalırlar. Örneğin, “evrimcilik” ve “komünizm” kavramlarını kullanan çevrelerin felsefeyi ideolojik boyutlara çektikleri için spekülâtif felsefe alanına girdiklerini söylemektedir. Duralı’ya göre doğu medeniyetlerinde din, dil, zanaat ve edebiyat alanlarında önemli bilgiler çıkmış olmasına rağmen felsefe ve bilim için aynı şeyler söylenemez. Uzakdoğu’da Çin, Hint ve Orta Asya’da felsefe namına ortaya çıkan gelişmeler de çoğu kere mistisizm ile ilişkilidir. Zaten bir akıl yürütmeden söz ettiğimizde metafizik devreye girdiği için burada bir akıl yürütme veyahut mantıki bir insicamdan söz etmek imkansızdır.

Teoman Duralı’ya göre, Uzakdoğu’daki bilgelikler tamamen duygu kaynaklıdır. Çin, Hint ve İran kaynaklı bilgelikler üstün bir duyusu meydana getiren dinle ilişkilidirler. Ancak Hint dinleri insanı dünyaya hapsederken Avrupa’da olduğu gibi Hint düşüncesinde de maddecilik hakimdir. Örneğin, reenkarnasyon inancına bakıldığında insan öldükten sonra bile dünyayı yani maddi alemini terk etmiyor bilakis başka bir bedenle geri dönüyor. Avrupa’da felsefe ve bilim madde temeli üzerine inşa olunurken Hint’teki maddecilik maneviyatçı olan dine karşı çıkmak içindir. Bu yüzden Hint inançlarında “ahlaki öğretiler” ve “insan-ı kâmil” anlayışı ön plana çıkmaktadır. Ancak burada yer yer mistiklikle karıştırılabilecek ara bölgeler veya sınır bölgeleri bulunmaktadır. Bu bölgeler ne metafizik ne de mistisizm olarak tanımlanmaktadır. İslam coğrafyasında, felsefe içinde meditasyon /tefekkür olarak bilinen kavramdan söz

edilebilir. Burada gerekçe ve kanıt aranmaz sadece düşünce vardır. Örneğin Muhiddin İbni Arabî’de mantıki gerekçeler vardır. Fakat salt bir mutasavvıf olan felsefi tarafı bulunmayan Mevlâna, mistik meditasyon/tefekkürün en bariz örneklerinden birisi olup metafizikle ilgisi yoktur.

Duralı’ya göre, İslam felsefe geleneğinin en son durağı Muhammed İkbâl’dir. 20. yüzyılın en önemli düşünürlerinden Müslüman Hintli Muhammed İkbâl’e bakılırsa İran, zihni detaya gereken önemi vermemiş ve bunun neticesinde de gündelik yaşam deneyimlerinden temel ilkeler çıkarılmayarak zamanla düşünce sistemini inşa etmeye imkân verecek bir düzenleme gücü ve yetisini ortaya koyamamıştır. İkbâl’in perspektifi ile Teoman Duralı, Hint ve İran düşüncesinin felsefe bilimin arzu ettiği seviyeye ulaşamadığını söylemektedir. Duralı’ya göre, Hindistan ve İran kültüründe güçlü bir duygu ve sezgi olmasına rağmen Hint mistisizmi aklı da kullanmaya gayret ederken İran mistisizmi sadece duygu planında kalmıştır. İran mistisizmi derin düşünce ve duygu göstermekten ziyade arı misali hayal gücü ile yarı mest bir halde bir çiçekten diğerine konmaktadır. Nesnelere ilgili akıl yürütme ve kanıtları ortaya koyma girişimi bulunmamaktadır. İran ve Hint şiirlerinde ve gazellerinde yüce bir bilginin varlığından söz edilmiş ancak bunları titizlikle inceleyip görünüşlerin ardındaki hakikate ulaşmaya çabalamakla birlikte bu çaba şiirsel güzelliklerin ötesine taşınmamıştır (Duralı, 2021b: 116). Sonuçta İran, düşünce sisteminin içerisinde yer alan metafiziği tam anlamıyla ıskalamıştır.

Brahmanizm’i benimseyen bir Hintliye geldiğimizde ise, onlar sistemin temellerini atmış fakat binayı inşa edememiştir. Tartışmalı olmayan metafizik sistemin gerektirdiği tarzda batını iman heyecanlarından soyutlanmış saf çıkarım silsilelerinden oluşan düşünce yapılarını kuramamıştır. Dolayısıyla erişebildiği son basamak spekülâtif metafizik inşalar olup oradan felsefeye geçmeyi başaramamıştır. Netice itibarıyla önce Hintliler olmak üzere Sümerliler, Babilliler, Mısırlılar, İranlılar ve Çinliler zanaat ile bilgelikte insanlığı hayrete düşürecek konumlara erişmiş olmalarına rağmen metafiziği ve onunla birlikte felsefeyi ve ondan doğmuş bilimi meydana getirememişlerdir.

Teoman Duralı bu konuyu anlatırken teemmül ve tefekkür kavramlarını kullanmaktadır. Burada teemmül metafizik; tefekkür ise mistiklik anlamına gelmektedir. Duralı’ya göre, felsefede üst seviyedeki bilginin düşünülmesi teemmüldür. Yukarıda da belirtildiği gibi Avrupa dillerinde “refleksiyon”un karşılığı olan teemmül metafizik alanı ile ilgilidir. Teemmül gerekçelendirme, temellendirme, neden-sonuç ilişkisi ve etki-tepki bağlantısının kurulmasıdır. Metafizik burada mistisizm ile sınırdadır. Hudut karakolu ise, felsefe tarafında teemmül; mistik tarafında ise tefekkürdür. Mistik tarafına geçmek için yolun metafizikten geçmesi gerekmektedir. Ancak buraya herkesin geçmesi mümkün olmamaktadır. Teemmülün ucu mutlaka deneye inmektedir. Metafizik de deneye ve tecrübeye dayanmaktadır (Duralı, 2021b: 116). Deneye ve tecrübeye dayanmayan kısmı ise spekülâtif metafiziktir.

Din/İnanç ve Bilgi Yaklaşımı

Felsefe-bilim birlikteliğini ne kadar güçlü savunuyorsa felsefe ile din ayrımını da o kadar güçlü savunan Teoman Duralı'ya göre, nasıl düzenlendiğini akıl yürütme ve kanıtlayıcı yoluyla yani bilimsel yöntemlerle açıklayamadığımız ve sonuçta bilemediğimiz ruhi ve manevi âlemimizi aydınlatan dindir. Demek ki din, aklın temel ilkelerine özde uymakla birlikte sıkı ve biçimsel kanıtlayıcı yöntemlerini dışarıda bırakmaktadır. Çünkü bu alan felsefe ve bilime aittir. Duralı'ya göre, iman ile bilgi aynı kökten gelmekle birlikte tuttıkları yol ve gözettikleri yöntemlerle farklılaşmaktadır. Bilgi de iman gibi insanı anlamayı hedefleyen kültürün kurucu unsurlarından olan inançlardan neşet etmektedir. Yani hem iman hem de bilgi aslında inanç kaynaklıdır. Ne var ki inancın tersine bilgiye dönüştürülebilecek olanlar kanıtlanabilir inançlardır. Buna karşılık iman ilkece şüpheyi dışta bırakan kanıtlayıcıyı beklemeyen inanç yahut inançlar dizgesidir. Yine bilgiye dönüşmeye aday inancın tersine "bilim varsayımlarıyla iş görür".

Teoman Duralı'ya göre, inançla ilgili kanıtlara dayanan bir bilgi yoktur. Hâlbuki bir inancın bilgi olması için kanıtlanabilir cinsten olması gereklidir. Ya akıl yoluyla ya da deney ve gözlem ile ispatlanmalıdır. Ancak manevi ve ruhi olayların ispatı olamaz. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi inanç "duygu" işidir. Diğer taraftan da insan inanmaya ihtiyaç duyar, inanmadan da yaşayamaz. Yani "düşen uçakta ateist olmaz" deyiminde olduğu gibi insanlar ruhlarının derinliklerinde bir yerde Tanrı idesini taşımaktadırlar. Bu noktadan hareketle, Duralı, ateizmin, yani dine karşı çıkmanın teizm gibi bir duygu meselesi olduğunu belirtmektedir. "Dinden kaynaklanan Allah inancını reddediyorum" demek akıl işi değil, duygu işidir. Çünkü ispatlanamayan her iddia spekülasyon olup bir şey reddedildiğinde tepkisel ve dolayısıyla duygusal bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu tepkisellik aynı zamanda o şeyin kabul edildiği anlamına gelmektedir. Bir şeyin var olmadığını söylemek, onun varlığına itiraz etmek demektir. Yani Allah var ki yok diyorsun. Mesela Ali nerede? Yok! diyorlar. Dolayısıyla Ali yok demek, Ali'nin varlığını kabul etmektir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Tanrı'nın varlığını kanıtlamak ve onun yokluğunu kanıtlamak aynı durumdadır. Çünkü her ikisini de kanıtlamak imkânsızdır. Tanrı'nın varlığı hissedilir, O'na inanılır ya da inanılmaz. Bunun için ayrıca bir kanıt aranmaz. Teoman Duralı'ya göre din, aklın ilkelerine uygundur, ancak gidimli akıl tarafından kavranamaz. Ancak bütün dinleri kabul etmek diye bir şey yoktur. Burada söz konusu dinin en azından aklın temel ilkelerine uyması beklenmektedir. Sonuçta inanç grubu olduğunu iddia edenler, aklın ilkelerine uymamışsa o bir "inanç" olsa bile "din" değildir. Din, aklın ilkelerine uymakla birlikte ispatlanamadığı için dindir.

Teoman Duralı'ya göre dini oluşturan inançlar, insanların kendilerini ve dünyayı tanımaları için değildir. Bilgi vermeyi amaçlamazlar, sadece birey ve toplum olarak nasıl yaşamamız gerektiğine dair reçeteler vermekle

yükümlüdürler. Başka bir deyişle din, nasıl davranmamız ve ne yapmamız gerektiğini bize bildiren kurumdur. Ne yazık ki insanlarda hayvanlardaki içgüdü gibi doğuştan gelen bir talimat sistemi yoktur. Bu nedenle, insanın yalnızlığından bahsedebiliriz. Bu durum Hıristiyanlıkta da yeryüzüne atılmak olarak ifade edilmiştir. Bu sorunu aşmak için inancımıza göre yüce varlık ve öte dünya hakkında bilgi edinmek gerekmektedir. Dolayısıyla insanın bir peygamberin şahadetine de ihtiyacı vardır (Duralı, 2021b). Diğer taraftan pozitivizm dini yaşamı tamamen sosyolojik bir olay olarak değerlendirmektedir. Bir insanın kültür kurabilmesi, onun bilgi sahibi olmasıyla mümkündür (Kalın, 2018: 92). Diğer canlılar bilgi ve içgüdüleriyle ortaya çıkıp yaşamlarını sürdürmelerine olanak sağlarken; insan bilgi ve öğrenme ile var olmaktadır. En aciz varlık olarak dünyaya gelen insan, bunu bilmek ve bu bilgiyle yaşamak zorundadır.

Bilme çabası aynı zamanda herhangi bir yanlışlık yapmamak içindir. Birey, her ne iş yapmak isterse istesin, bu işin kuralları hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bu yüzden gün geçtikçe veya toplumdan topluma değişse de örf, gelenek, görenek, ahlak, hukuk vs. birçok yazılı olan ve olmayan kurallar konulmuştur (Duralı, 2020a: 75). Yüzyıllar boyunca bu kural ve kaidelerin ortaya çıkışında filozofların katkısı yadsınamaz. Teoman Duralı'nın Kindi ve Farabi'ye dayanarak yaptığı tespitlere göre, vahyi insanlara tebliğ eden ve açıklayanlar peygamberler iken bildirilen temel ilke, kural ve kaidelere göre ahlak sistemlerini kuranlar ise bilge ve filozoflardır (Duralı, 2021b: 104). Tabiatıyla bu sistemlerin evrensel olması, tüm zamanları ve insanları kapsamaması gerekmektedir.

İnsan ve Ahlak Anlayışı

Teoman Duralı'ya göre insan, bir ahlak ve inanç varlığıdır. Kişi "inaniyorum" deyince görevi bitmemeli, değerler sistematığıne de sahip olmalıdır. Diğer bir deyişle bireyin sadece soyut bir inanca sahip olması ve inancını istidlati aklın süzgecinden geçirmesi yeterli değildir. Bireyden aynı zamanda edep ve dolayısıyla ahlak kurallarına göre hareket etmesi beklenmektedir. Edep, felsefe-bilimin beyni olan metafizik tarafından işlenip sistemleştirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Duralı'da ahlak, felsefenin varlık sebebi olup felsefenin her dalının ahlakla doğrudan veya dolaylı şekilde bir bağlantısı vardır. Felsefe, ahlak kurallarını sistematize etse de bu kuralların dayandığı temel ilke dindir. Felsefenin ahlaki alanı, dinin belirlediği ana ilkelerden hareket etmektedir. Bu ilkelerden hareket eden ahlak filozofu, aynı zamanda kurallar sistemini de kurmaktadır (Duralı, 2020a: 53; Duralı, 2021b: 103).

Ahlak, bilgeliğin en üst düzeyidir ve tefekkürle elde edilemez. Bu noktada yuvarıda da ifade ettiğimiz gibi bir "nebinin şahitliği"ne ihtiyaç duyulmaktadır. Dini ilkeler düzeyinde ahlaklı olabilmek için kurallar koymak gerekecektir. Teoman Duralı bunları bir peygamberin şahitliğiyle açıklamaktadır. Bu nedenle, bu tür bilgiler ancak davranışlarımıza, özgür irademize ve seçme hakkımıza dayanarak bulunabilir. Burada dinin insanlara hitap eden, onları güzel şeylere yönlendiren, onlara seçme hakkı veren ve Allah tarafından gönderilmiş olan

özelliklerini görmekteyiz. Allah, belli bir olgunluğa erişmiş ve akli melekeleri gelişmiş bir kişiye vahiy ile hitap etmektedir. Böylece kişi inansa da inanmasa da bir teklife maruz kalmaktadır. Bu, insanın özgür olduğunun kanıtıdır. İnsanın özgür iradesini ifade etmesi de onu Allah'a karşı sorumlu yapmaktadır. Allah'ın buyruğuna uyup uymamak kişinin kendi özgür iradesi sonucunda yaptığı seçimidir.

Teoman Duralı'ya göre insan ontolojik olarak üç kısma ayrılır: Birincisi, uzamsal yönü olan insan bedeni ve genetiği; diğer ikisi, uzamsal yönü olmayan nefis ve ruhtur. Nefis ve ruh için mekansal bir varlıktan söz edemeyiz, sadece tezahürlerinden bahsedebiliriz. Örneğin kültür bunlardan biridir. Kültür, insanın bir ruha sahip olduğunun en önemli göstergelerinden biridir. Ahlak ve edep sahibi bir varlık olarak insanın ruhu özgürlük ve ahlakın temelidir.

Buna bağlı olarak Duralı insanın içinde yaşadığı âlemi ikiye ayırmaktadır:

1. Kozmik/manevi evren.
2. Gerçeklik/doğa/maddi evren.

Manevi evren, kendini dinde gösterdiği gibidir; Maddi evren ise bilimin öğrettiği gibidir. Bu iki evren atıl kalmaz. Dinin içeriğinin kanıtlardan geçmesine lüzum yoktur. Ahlak değer uzayını üretir. Doğaya ait açıklamalarımız ise bize bilgiyi verir. Bu iki evrenin dualite oluşturarak birbirinden ayrılmaları gerekmez. Bunları birleştiren olgunlaşmış insan da insan-ı kâmilidir. Demek ki hem manevi/spiritüel evrenle yetinen; hem de maddi/fizik evrenle yetinen eksiktir. Herkes beşer olarak dünyaya gelir sonradan insanlaşır. İnsan beşeri özellikleriyle hayvan, bitki ve diğer canlı varlıklarla bir bütünlük oluşturan ortak yanı oluşturmaktadır. İnsanın beşer/canlı yanı biyolojik olarak açıklanabilirken insanın manevi yanı ise metafizik tarafından açıklanmaktadır. (Duralı, 2021b: 71) Kısaca belirtmek gerekirse, biyoloji canlılığın beşer tarafını incelerken, metafizik ise insan tarafını incelemektedir.

Tablo 1. İnsanın Tekâmülü

Maddi insan (Beşer)	Manevi/ahlaki insan	Kamil insan
<ul style="list-style-type: none">• Kendini bilimde sunumlar• Bilim ve dolayısıyla biyoloji tarafından açıklanır.	<ul style="list-style-type: none">• Kendini dinde sunumlar.• Dini ilkeler ile beslenen ahlaki benimser.	<ul style="list-style-type: none">• Din, ahlak, felsefe ve bilimi birleştirerek içselleştirir.• Metafizik bilgisi en yüksek olandır.

Modernizm insanı neredeyse mekanik bir varlığa indirgese de Duralı'ya göre insan salt biyolojik belirlenimlere indirgenemez. Çünkü insan, beden ve ruhtan oluşan katmanlı bir varlıktır. Bu katmanlı yapı içinde insanın özgür iradesine de yer vardır. Ruh, insan özgürlüğünün ontolojik temelini oluşturmaktadır. Çağdaş küresel medeniyet, insanın bu manevi yönünü görmezden geldiğinde, insan sadece bir beşere indirgenip özgürlüğünü kaybetmektedir

(Fazlıoğlu, 2022). Duralı, sıklıkla kullandığı beşer kavramını, diğer bir deyişle beşer olma niteliğini şöyle açıklar: Beşeri özellikleri ile fizyolojik süreçlerin alanını diğer canlılarla paylaşan insanı, bu bakımdan canlılar dünyasının bir üyesi olarak bilimin – tabii ki doğa biliminin – konusu yapan temel unsurun “ahlak” olduğunu söyler (Duralı, 2021a: 69).

Ahlak ile edebi çoğu zaman aynı anlamda kullanan Duralı'ya göre edep dini kökenlidir. Hukuk kelimesi de edepten gelmektedir. Gelecekte felsefe-bilim sistematığı oluştuğunda ahlak, felsefenin tezgahından mutlaka geçecektir. Filozof edebi rasyonalize ederek yeni bir biçime sokmaktadır. Gelişim aşamasında kişi önce bedenini yani maddi yanını ve ardından iç dünyasına yönelerek ruhunu tanımaya çalışmaktadır. Nefsini tanıyıp olgunlaştıkça insanın kişiliği gelişmeye başlamaktadır. İnsanın beşerlikten insanlaşmaya geçmesi de ancak kültür ortamında gerçekleşmektedir. Bir beşerin insan olabilmesi için toplumun, kültürel ortamın içine doğması gerekir (Duralı, 2020a: 91). Dolayısıyla insan doğuştan belli bir toplumda ve atmosferde yaşar ve kendini gerçekleştirerek “kâmil insan” olur. Kişi kendini gerçekleştirirken bu özgürlüğü ve seçme hakkını elinden aldığı anda sakatlanır (Duralı, 1992: 19) Burada: (i) Birey kendini neye göre gerçekleştirmektedir? ve (ii) Bu çaba bireyin kendi kafasına göre takılması anlamına mı gelmektedir? soruları sorulabilir. İnsanlık tarihine bakıldığı zaman bu konularda birçok açıklamanın yapıldığı görülmektedir. Bu açıklamalar o kadar fazla ve farklı ki insanlarda kafa karışıklığı yapmaktadır. Bu nedenle bilgi temelinde hareket edilirse bu çaba daha anlamlı hale gelecektir.

Bu noktadan sonra Duralı'nın akliselim/sağduyu kavramını kullandığını görmekteyiz. Felsefe-bilim kavramıyla özgün bir bilgi felsefesi ortaya koyan Duralı, insan, kültür, medeniyet ve ahlak konularıyla da yakından ilgilenmektedir. Diğer varlıklardan farklı olarak, Duralı insanın ahlaki bir varlık olduğunu düşünmektedir. Ona göre ahlak, insanın akliselim/sağduyu ile düşünme yeteneğinden doğar. Akliselim/sağduyu, aklın duyuların ötesine geçip insanî yaşantı ve tecrübeler alanını doğrudan ilgilendiren geniş kapsamlı bağlantılar kurabilme özelliğine gönderme yapmaktadır. 'Aklın, oluşturulmuş deneyimlere yeniden eğilip onların arasında duyu verilerine direkt bağımlı olmaksızın geniş kapsamlı bağlantılar kurarak yaşamı şekillendiren yönü 'akliselim/sağduyudur (Duralı, 2021b: 9-10). Bu noktada akliselim/sağduyu ile zihin arasında temel bir fark ortaya çıkar. Teoman Duralı bu farkı şu şekilde ifade eder: Duyu verilerini düzenleyip birleştirerek değerlendiren, yani tecrübeleri oluşturan, esasında akla bağlı çalışan 'zihin'dir.

Bu bakış açısı bağlamında akliselim/sağduyu, duyu verileri üzerinde bir 'teemmül' ve 'değerlendirme' çalışması yürütür. Yalnızca duyu verilerini toplama görevi zihnin bir özelliği iken, duyulardan elde edilen veriler üzerinde düşünme ve değerlendirme yeteneği akliselim/sağduyuya aittir. Bu değerlendirme çalışması sonucunda akliselim/sağduyu, yaşama ilişkin kural ve ölçüleri

belirler. Bu yaşam kuralları, gelenek dediğimiz şeyi oluşturur. Bu durumda akliselim/sağduyu, örf ve ahlakın kaynağı olur. Bir toplumda akliselim/sağduyu düzeyi yüksek olan insanlar bilgedir. Duralı'ya göre "bilgelik, Tanrısallığın mütalaa edildiği ilahiyat ile felsefe arasında geçiş evresidir. Sıklet merkezi 'sezgi' olan 'bilgelik', 'evlâd'ı 'felsefenin tersine öğrenilip öğretilemez. Biçimsel değildir zirâ. İstidadımız varsa, onu yaşayan bir örnekten yaşayarak öğrenir, yine aynı şekilde öğretebiliriz. İmdi felsefenin tersine, bilgelik yapılmaz, yaşanır ancak." (Duralı, 2021a: 65). Bilgelerin eski toplumlarda sağduyulu düşünebilme yeteneklerinden dolayı sosyal lider olarak kabul edildiğini kaydeden Duralı, bilgeliğin felsefe-bilimin de kaynağı olduğunu düşünür (Duralı, 2021b: 19). Ancak bilimin zamanla felsefeden bağımsız hale geldiğine dikkat çeken Duralı, bir anlamda felsefe-bilim, ahlak ve örf ilişkisinin de koptuğuna dikkat çekiyor.

Duralı, ahlak, örf ve akliselim/sağduyu ilişkisini incelemiştir. Duralı'ya göre bilgeliğe hayat veren 'töre' gibi toplumsal değerler çok önemlidir. Evrensel nesnellik kazandığı ölçüde 'örf', 'ahlak'a dönüşmektedir. Eleştiri ve şüphe, "biçimselleştirilmiş düşünce"nin temel enstrümandır. Ahlak, tek tanrılı vahiy dini ile doğmuş ve felsefe tarafından yeniden ele alınmıştır. Başka bir deyişle, felsefe, tıpkı tanımladığı temel konularda yaptığı gibi, ahlakı da biçimselleştirmiştir (Duralı, 2021b: 20). Duralı, düşünceyi 'biçimselleştirilmiş düşünce' ve 'biçimselleştirilmemiş düşünce' olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu çerçevede ahlâkı da 'biçimselleştirilmiş ahlâk' ve 'biçimselleştirilmemiş ahlâk' olarak değerlendirmektedir. Ona göre 'biçimselleştirilmiş düşünce', felsefe temelli düşünce biçimi iken 'biçimselleştirilmemiş düşünce' ise bilgelik temelli düşüncedir. Biçimselleştirilmemiş düşüncede gerçeğin Tanrı'dan geldiği fikri esastır.

'Biçimselleştirilmiş düşünce', 'biçimselleştirilmiş ahlâk'ı doğururken 'biçimselleştirilmemiş düşünce'den ise 'biçimselleştirilmemiş ahlâk' neşet etmektedir. Bu bağlamda tasavvufi ve dini düşünce, biçimselleştirilmemiş düşünce ve biçimselleştirilmemiş ahlak olarak değerlendirilmektedir. Burada ahlakın temeli teslimiyet ve inançtır. Felsefenin kurmaya çalıştığı biçimselleştirilmiş ahlakta akıl, kural ve temellendirme vardır. Duralı'ya göre felsefe alanında uzmanlaşmadan önce bilgeliğe, tasavvufa ve ahlaka dayalı bir felsefe hakimdi. Bu dönemde felsefe ile ahlakı ayırt etmek neredeyse imkansızdır. Duralı'ya göre uzmanlaşmadan önceki felsefe, samimi ve ahlaki temelli yaşam bilgeliği idi. Örneğin, Lao Che, Gautama Siddharta, Zerdüş, Pisagor, Herakleitos, Platon al-İlahi, Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. İsa ve havarileri, Hz. Muhammed (s.a.v) ve Hz. Ali, İbn Arabi, Konyalı Sadrettin, Sühreverdi, Gazali ve Mevlana Celaleddin Rumi'nin ortaya koymuş oldukları biçimselleştirilmemiş ahlâk esâslı mistik bilgeliklerdir ki bunlara aslında 'hikmet' denmektedir (Duralı, 2021b: 21).

Duralı, kutsal metinleri, özellikle Kuran'ı "edep metinleri" olarak değerlendirmiştir. Bu metinlerin temel amacı bilgi vermek veya doğayı açıklamak değil, onlara "birey ve toplumun nasıl yaşaması gerektiğini" hatırlatan bir "ilmihal" sunmaktır. Duralı'ya göre, yaşaması için tek imkan toplum-kültür ortamında olabileceğinden, insan yaşamını devam ettirebilmek için bazı kurallara uymak zorundadır. İnsanın hayatını düzenleyen bu kurallar 'terbiye'dir. Ahlak dinden gelir. İster tek tanrılı, ister çok tanrılı, ister pagan olsun, tüm toplumların kökeni dine ve manevi bir güce dayanmaktadır. Bu nedenle, her toplum din üzerine kuruludur. İlk insandan beri hayatı yönlendiren ve şekillendiren din olmuştur. Dolayısıyla medeniyetin ilk örnekleri din etrafında şekillenmiştir. Böylece maneviyatın toplumdaki tezahürü edep olarak ortaya çıkar ki hayat da bu kurallara göre çalışmaktadır (Duralı, 2020b: 394). Dolayısıyla, din maneviyattan güç olarak maddeselliği anlamlandırarak ifade etmemize yardımcı olmaktadır.

İngiliz Yahudi Medeniyeti ve İnsan Projeksiyonu

Duralı, Aristoteles'in felsefeyi metinleştirmesiyle birlikte bilgelik sevgisi anlamına gelen philo-sofia'nın (Duralı, 2021b: 21) yerini artık biçimselleştirilmiş felsefeye, yani zihnin biçimlendirici kalıplarına dökülen felsefeye bıraktığını söyler. Bilim, zihnin biçimlendirici kalıplarına dökülen felsefeden doğmuştur. Duralı'ya göre, özellikle 1600'lü yıllardan itibaren bu yeni felsefe tarzı, bilgelik ve bilgeliğe dayalı felsefeden radikal bir kopuşu temsil etmektedir. Bu kopuşta çağdaş küresel Yahudi İngiliz medeniyetleri olarak tanımladığı yeni çağ seküler Avrupa kültürünün önemli bir rol oynadığına dikkat çekmektedir (Duralı, 2021b: 21). Bu bağlamda Duralı, felsefenin ilahi kaynaklı filo-sofya'dan neşet ettiğini söyleyerek felsefe yapma metodolojisinin ilahi kaynaktan ve tebliğden beslenen felsefeye dayandığını açıkça beyan etmektedir (Duralı, 2021b: 22). Ona göre yeniden eski felsefe yapma tarzına dönmek ve 'felsefeyi' 'filosofya' temeline oturtmak gerekmektedir. Buradan hareketle Duralı bizim 'felsefemizin' doğduğu ve bittiği toprağın, temel kaynağını aldığı İslam dini ve İslam medeniyeti olduğunu belirtmektedir (Duralı, 2021b: 22). Görüldüğü üzere Teoman Duralı filo-sofiya'dan kopmak suretiyle felsefe-bilim şeklinde yapılagelen düşünme biçimini yeniden gözler önüne sermeyi ve nihayetinde bugün bilhassa Türkiye'de yürütülen ve felsefe-din çatışması şeklinde kendini gösteren tartışmaya kendine özgü bir cihetten bakmayı tercih etmektedir. Duralı, tüm bu düşünceleri geliştirirken kavramlarla çalışarak her kavramın ne anlama geldiğini açık ve seçik olarak serimlemektedir.

Duralı özün tözden önce geldiği anlayışından hareketle insan ruhuna merkezi bir önem vermektedir. O'na göre insanın bir değer olarak varlığını ortadan kaldıran ve felsefe-bilimi sekteye uğratan en önemli etkenlerin başında İngiliz Yahudi medeniyeti ve bu medeniyetin insanlığa olan olumsuz etkileri gelmektedir. Dolayısıyla kendisinin felsefesini şekillendirmesinde de rolü olan bu medeniyetten kısaca bahsetmek, Duralı'yı anlayabilmek açısından önemlidir.

İngiliz Yahudi Medeniyetinde insanın bir değer olarak varlığı ortadan kaldırılmış ve felsefe-bilim sekteye uğratılmıştır. İnsanın ruh olarak bilinen manevi yönü ondan alınır, geriye sadece maddi yönü kalmaktadır. Felsefe-bilimin ve hatta bilimin arka planında insana verilen değer vardır.

Duralı, felsefe-bilim yapabilmek için Hume sonrası Batı düşüncesinin dayattığı makine-insan formülasyonunun, insanın değerli olduğu bir sistemle değiştirilmesi gerektiğini savunarak felsefe-bilim anlayışının ve insani değerlerin yeniden inşasını önemsemektedir. Duralı'ya göre, modernite ruhu inkar ederek insanı bedenden ibaret bir varlık olarak kodlamıştır. Son yıllarda insanın manevi yönünün yeniden gündeme gelmesine bağlı olarak ortaya çıkan "inanç geni" tartışmalarına da açıklık getiren Duralı, inançların genlere indirgenemeyeceğini söylemektedir. Zira inancı genetik alanına indirgediğinizde insanların inanç özgürlüğünü de elinden almış oluyorsunuz (Duralı, 2021b: 166). Geline bu noktadan bilimin hemen her konuya mutlak bir cevabı olduğunu söyleyen pozitivizm sorumludur. Dolayısıyla "İngiliz Yahudi Medeniyetinin bilim dışında finansal sermayeye dayalı ürettiği spekülâtif felsefi sistemler sorumludur. Teoman Duralı, seküler medeniyetlerin son yüzyılları fazlasıyla meşgul ettiğinden bahsetmektedir. Bu felsefe anlayışının önemli temsilcilerinden biri de David Hume'dur. Hume, insanı anlamlı bir varlık olmaktan çıkarmış ve onu "açgözlülük ve tutku"ya indirgemıştır. Hume'a göre insan ahlaki, içinde yaşadığımız kapitalist dünya düzenine uyum sağlamak zorundadır. Hume, insanı mekanik ve kapitalist bir varlığa dönüştürmüştür. Mekanize iseniz itiraz edemezsiniz, soru sormazsınız. Burada sizden beklenen itirazsız ve sorgulamadan kontrolün sizde olması - çünkü soru sormak en büyük itirazdır.

Hume, metafizik anlayışına karşılık "bilim"i savunarak tecrübe ve deneyle incelenmeyen, özellikle din ve ahlak gibi konuları bilimin konusunu içermediğinden gerçek dışı kabul etmiştir. Hume'un katkıda bulunduğu yeni dünya düzeni tutku, güç ve çıkar odaklı bireyin doğmasına neden olmuş Peter Gay'ın "*haz toplumu*" dediği günümüz toplumunu meydana çıkarmıştır. Bu düşünürler için bilimin görevi, doğayı kontrol altına alıp, insanın da doğadan ekonomik olarak yararlanmasını sağlamaktır. Francis Bacon'ın, "bilim, insana tabiata hükmünü geçirebilme kuvvetini verir" ifadesi, önceden hakikati arayanların yerini, artık güç elde etmek için araştırma yapan bilim adamlarına bıraktığını göstermektedir. Duralı "Sorun Nedir?" adlı kitabında "çiftlik hayvanı" olarak modern insan tanımlaması (Duralı, 2021b: 166) yapmaktadır. O'na göre, Anglo Sakson sömürge anlayışının ve İngiliz Yahudi medeniyetinin asıl amacı insanı bir "çiftlik hayvanı"na dönüştürmektir. Nihayet çiftlikte hayvana ayrılan bölüme tam itaat ile girip çıkması, önüne gelen suyu ve yemi yemesi beklenmektedir. Aynı şekilde modern insanın 24 saatinin plan ve programı yapılmıştır. Onun nerede yaşayacağı neyi yiyip içeceği hangi elbiseleri giyeceği yeni dünya düzeni içinde bir yaşam tasarlanmıştır.

Teoman Duralı yenedünya düzeninin ortaya çıkarmak istediği insan tipolojisi için, beşere indirgenmiş, mekanik insan, duygulardan yoksun insan, fabrika ve laboratuvar ürünü insan, ruhsuz, beşer kopyası ve müsveddesi, hatta beşer bile denemez, soykırıma uğramış, bitkisel hayat yaşayan gibi son derece ağır ifadeler de kullanmaktadır. Modernizm insandan neyi ve hangi özelliklerini aldı ki Teoman Duralı modern insan için bu kadar ağır ifadeler kullanmaktadır. Çünkü bu süreç insanı bir ahlak varlığı olmaktan çıkarmıştır. Teoman Duralı'ya göre, insan sadece ahlak varlığı olduğunda özgür olabilmektedir. Bir insanın ahlaklı olması, oturup kalkmasına sözüne sohbetine dikkat etmesi değil tercih hakkının olmasıdır. Dolayısıyla Duralı'ya göre insafli insanların ilk vazifesi bir ahlak varlığı olan insanı modernizmin elinden kurtarmaktır. Dolayısıyla öncelikle insanı İngiliz Yahudi medeniyetinin projesi olmaktan kurtarmak gerekiyor. Çünkü modernist ve neo liberalist anlayış insanı sömürmeyi amaçlayarak dünyayı bir "hayvan çiftliği"ne dönüştürmüştür. Modern dünyayı bir "hayvan çiftliği" haline getirmek, insanların özgürlüğünü ve seçim gücünü elinden almak demektir. Duralı'ya göre insan anlamını yitirmiş yani önce "öz"ü sonra "töz"ü kaybetmiştir. Şimdi ise insanı metaverse dediğimiz dünya anlayışı ile sadece bir görüntüye indirgemek istiyorlar.

Duralı'ya göre İngiliz Yahudi medeniyeti projesi dört temel saç ayağı üzerinde yükselmektedir. Bunları *kapitalizm*, *Darwin teorisi*, *liberalizm* ve *sömürgecilik* olarak sıralayabiliriz. *Kapitalizm* bu projenin en önemli saç ayaklarından birisidir. Özetle ifade etmek gerekirse kapitalizm üretimin anahtarı olan paranın tek elde toplanması ve sürekli artan kârı temsil etmektedir. Duralı'ya göre, kapitalizmin önerdiği çözümler genel olarak insanlığın yararına değildir. Zira kapitalizme göre yararlı bir tasarım, dinden uzak, materyalist, mekanik ve serbest piyasa koşullarına uygun olmalıdır. Birbiriyle rekabet eden herkes kendi kazancına uygun bir çözüm beklediği için rakip sermaye grupları da birbirine düşmandır. Ancak deyim yerindeyse "kol kırılır, yen içinde kalır" atasözünde olduğu gibi düşmanlıklar kendi aralarında kalır ve çevre tarafından bilinmez. Uzakta bir tehlike belirdiğinde, başta İngiliz ve Yahudi sermaye çevreleri olmak üzere birbirinin altını oymaya çalışan tüm rakipler, bir kurt sürüsü gibi zorluğun üstesinden gelene kadar güç birliği yaparlar. İngiliz Yahudi medeniyeti ekonomik bir proje olup burada oluşan maddi ilişkiler ağı, üretim ve tüketim arasındaki dengelerle örülmüştür. Üretim ve tüketim arasındaki dengeyi sağlayan unsur ekonomi olduğu için bu medeniyetin maddi ilişkiler ağı da ekonomiktir. Ancak bu alışık olmadığımız bir ekonomik modeldir. Bildiğimiz ekonomi modelinde temel ihtiyaçlara göre üretim yapılırken bunda öncelikle üretimden bağımsız olarak tüketim teşvik edilmektedir. Doğal olarak tüketilmesi istenen ürünlerin reklamı yapılarak ulusal ve uluslararası pazarlar ele geçirilmektedir. Bu sayede herkesin İngiliz-Yahudi medeniyetinin tasarladığı ürünleri tüketmesi sağlanmaktadır (Duralı, 2019: 28-29; Dağ, 2016: 259; Cihangir, 1998, Yıldırım, 2021).

İngiliz Yahudi medeniyetinin önemli projelerinden birisi de *Darwin teorisidir*. Duralı'ya göre, bu teori ispatlanmamış bir önerme ve hipotez olmaktan öteye geçememiştir. Ancak Darwin'in evrim fikri tamamen reddedilemez, çünkü bu teorinin Darwin'i haklı çıkaracak biyolojik açılımları bulunmaktadır. Darwin'in evrim teorisine göre, türün devamını güçlünün sağlayacağı, zayıfın ise zamanla yok olacağı tezi kapitalist anlayışa bilimsel bir yorum sunmuş ve toplum yapısında zayıfların ötelenmesine zemin hazırlamıştır. Böylece evrim anlayışı, politik-ekonomik duruma biyoloji temelli bir bakış açısı ve uygulama getirmiştir. Bu durum bilim anlayışının İngiliz Yahudi medeniyet ideolojisine dönüşmesini sağlamıştır.

Evrim fikri etrafında ortaya çıkan ideolojilerden biri de *liberalizmdir*. Felsefe-bilim bağlamında liberalizme değinmemizin nedeni, bu yapının felsefe-bilime zarar vermesidir. Liberalizm, insanın neslinin tükenmesi, kültürün, bilimin, felsefenin ve insanı değerli kılan birçok kavramın yok olması anlamına gelmektedir (Duralı, 2009: 122). Duralı, insani değerler açısından değersizleştirme sorunu yarattığı için bu sisteme karşıdır. Çünkü Duralı'ya göre insan canlıların en yücesidir.

İngiliz Yahudi medeniyetinin diğer bir projesi de *sömürgeciliktir*. Teoman Duralı insanlığın içinde bulunduğu duruma tesadüfen gelmediğini bütün bu gelişmelerden İngiliz-Yahudi medeniyetinin sorumlu olduğunu söylemektedir. Bunların yürüttüğü sömürge faaliyetleri, diğer kültürlerin ve medeniyetlerin asimilasyonuna neden olmaktadır. Anglo Sakson sömürü düzeni olarak bilinen bu sistem diğer ülkeleri işgal ve soykırımı amaçlamaktadır. Kültürleri aşağılanan işgal altındaki ülkeler, benlik, kişilik ve kimlik bilincini kaybetmişlerdir. Bu ülkelerin temeli olan aile düzeni bozularak baskın kültürler zayıflatılmıştır. Toplumların dil, din, varlık ve sanat anlayışları tek tip hale getirilmeye çalışılmıştır. Manevi bir varlık olan insan, maddenin esasına indirgenmiş ve sadece bir üretim-tüketim aracı olarak görülmüştür.

Duralı'nın medeniyet tasavvurunu kapsayan konularda "Sorun nedir?" diye baktığımızda, sorunun özellikle Yeni Çağ'dan itibaren Avrupa'da ortaya çıktığı görülmektedir. Küreselleştirilen bir İngiliz-Yahudi medeniyeti var olmuştur. Bahsi geçen medeniyetin siyasette, iktisatta, bilimde, teknolojiye büyük bir güçle hareket ederek diğer kültür ve medeniyetleri ya ortadan kaldırdığı ya da kendi yönetimi altına aldığı görülmüştür. Yeni Çağ ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Çağdaş medeniyetin doğmasına, "hür sermayecilik" ideolojisiyle her yeri kuşatmasına ve böylece insanları ruhen doğayı da maddeten tüketmesine olanak sağlamıştır.

İngiliz Yahudi medeniyetinin bu argümanlarına temelden karşı olan Duralı'nın medeniyet düşüncesinin temeli "insan" ve "din" konularıdır. Doğru bir insan ve din anlayışı, medeniyetin temellerinin sağlam atılmasını sağlar. İnsan, varlığın birliği içinde var olanın bir parçasını oluşturur. Ruha, akla ve iradeye sahip olmak insanı eşsiz bir konuma getirir (Duralı, 2021b). Özgür

ve kararlılıktan yoksun bir varlık olarak yaratılan insan, yaşamını devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu unsurları doğada inşa ederek kültürel çevreyi oluşturmuştur (Braudel, 2012). İnsanın doğada tek başına hayatta kalması mümkün değildir ama toplum içinde benlik algısının farkına varır. Kendini başkalarından ayırarak 'benlik bilinci' geliştiren insan, benlik bilincine sahip olarak kişiliğini ve kimliğini geliştirir. İnsanın kendi tarihini kurma ve yazma özelliğine sahip olması, kültürün devamlılığını tarihi unutmamasına bağlamıştır. Bir kültürün tarihinin devamı, o kültürün kimliğinin ve kişiliğinin değişmemesine, tarihin sürekli inşa halinde olmasına ve değerlendirilmesine bağlıdır. Ancak İngiliz-Yahudi medeniyeti en büyük tahribatı insan üzerinde yaparak önce ruhu daha sonra da bedeni hafife almış son olarak sosyal medyada serimlenişine bağlı olarak insanı değerlendirmiştir.

Tablo 2. İnsanın Evrimi

I. Aşama	II. Aşama	III. Aşama
İnsan özü kaybetti	İnsan tözü kaybetti	İnsan bir görüntü/ vizyona indirildi.

Duralı'ya göre Anglo Sakson sömürü düzeninin etkisi altında kalan toplumların tarih sahnesinde kalabilmeleri için en önemli etken kimliklerini kaybetmemeleridir. Bir milletin güçlü olmasının olmazsa olmaz şartı toplumsal bilinç ve kimliğinin farkında olmasıdır. Teoman Duralı'ya göre, kimliğini kaybeden bir toplum kişiliksizdir. Böyle bir duruma maruz kalan bir toplum tarih sahnesinden silinir. Eğer o toplum devlet olarak yaşamaya devam ederse, yani biçimsel, siyasi ve hukuki olarak üstün gelse bile, tarih sahnesindeki milletlerden biri olmayacaktır. (Duralı, 2021b: 174) Duralı kitaplarında Batı-Doğu sentezi yaparak önce yerel, sonra evrensel olmayı önermektedir. Duralı bunun kolay olmadığını bildiği için Erol Güngör ve Ziya Gökalp'in düşüncelerini harmanlayarak bir sonuca ulaşmaya çalışmaktadır. O Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Huzur" adlı romanında "Debussy'yi, Wagner'i sevmek ve Mahur Beste'yi yaşamak bizim talihimizdi" diyerek Batılılaşma ile ilgili bir yöntem belirlemeye çalışmıştır. Aynı şekilde Erol Güngör'de bu konuda Ziya Gökalp'in "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, garp medeniyetindenim" cümlesiyle bir ilke ortaya koyduğunu fakat bu ilkenin maddi öğeleri içerdiğini, manevi öğeleri ise dışarıda bıraktığını belirtmektedir (Güngör, 1997: 17-18). Erol Güngör'ün dikkat çektiği noktalardan bir diğeri de Türkiye'deki münevverlerin Batı medeniyetine karşı tavırlarındaki farklılıklardır. Güngör'e göre Türk münevverlerinin pek çoğu Batı medeniyetinin Türk kültürü için önem arz eden öğelerinden faydalanmak gerektiğini düşünürken, geri kalanlar ise Batı medeniyetinden ancak bir bütün olarak faydalanılabileceğini belirtmiştir (Güngör, 1993: 101). Çünkü onlara göre kültür öğeleri ayrı ayrı düşünülemez. Güngör, modernistlere karşı eleştirisinde, Batı medeniyetinin yeknesak olarak görülemeyeceğini, Batı'daki her topluluğun kendine özgü milli kültürleri olduğunu söylemiştir.

Sonuç

Yaşam, bilim ve biyoloji felsefesini arka planda tutan bir düşünce biçimi Duralı'nın eserlerinde kendini açıkça hissettirmektedir. Felsefesini felsefe-bilim birliği sonucunda elde ettiği yöntemlerle temellendiren Duralı, metafizik anlayışını da aynı şekilde inşa eder. Duralı'ya göre felsefe ve bilim birbirinden ayrılmaz olduğu kadar felsefe ve din de birbirinden ayrıdır. Felsefe akla, din ise tamamen duyguya dayanır. Duralı'ya göre insan yaşamının temel kodlarını din vermektedir. Dinlerin insan hayatında çok önemli bir yerinin olduğunu söyleyen Teoman Duralı, Hinduizm ve Hristiyanlık konusunda aklın temel ilkelerine uymadığı için bazı eleştirilerde bulunmaktadır. Ahlak ise insanın doğumdan ölüme kadar ihtiyaç duyduğu ve birlikte olduğu bir yol haritasıdır. Din ve ahlak aslında birbirinin neredeyse tamamlayıcısıdır.

İdeolojik bir karaktere sahip olan hümanizm, kapitalizm, liberalizm ve Darwin teorisi İngiliz-Yahudi uygarlığında bir dünya görüşü haline gelmiştir. Bu dünya görüşü, yalnızca insanın maddi ilişkileriyle örülüdür. Sadece dünyayı önemseyerek yaşayan insanın oluşturduğu bu doku, maddi ilişkiler açısından başka bir şey değildir. Böylece insanlığın simgesi olan birey, beşere indirgenmiştir (Toynbee, 1991). Bu durumda insanın mücadele gücü de ortadan kalkmış ve sömürüye ayak uyduran bir otomata dönüşmüştür. İngiliz Yahudi medeniyetinin insanlığa verebileceği hiçbir şeyi kalmadığını düşünen Duralı, alternatif olarak sadece İslam medeniyetinin bulunduğunu söylemektedir. Teoman Duralı çağdaş küresel düşünce akımları karşısında İslam'ın yerini çok net bir biçimde belirlemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda modernizm ile birlikte yitip giden 'bir ahlâk varlığı olarak insan' anlayışını yeniden tesis etmek istemiştir. Ahlâki tercihlerinde insanı hür bir varlık olarak kabul eden Duralı, neo-liberal kapitalist sistem içerisinde insanın bu yönünün ortadan kaldırıldığına sıklıkla dikkat çekmiştir. Ona göre, özgürlük, adalet, eşitlik, demokrasi vs. son derece önemli vaatlerle yola çıkan modernizm insanı bir "çiftlik hayvanı"na dönüştürmüştür. Adeta insana yeni şeyler vermek bir yana elinde olanları da alarak onu köleleştirmiştir.

İngiliz-Yahudi medeniyeti ve Anglo Sakson sömürü düzeni elindeki imkânları kullanarak tüm toplumları kendisine benzetmeyi amaçlayarak her türlü bireysel ve toplumsal değer göz ardı edilmiştir. Tüm insanlığı kuşatan Anglo Sakson sömürü düzenine karşı neler yapılabileceğine baktığımızda her şeyden önce insanların kendi öz kimliklerini bilmeleri gerekmektedir. Hangi kültüre ve medeniyete ait olduğu ve üzerine empoze edilen medeniyetin neler verdiği her açıdan değerlendirilmelidir. Bunun için ahlaki temellere dayalı eğitim ve öğretim yoluyla kişilik ve kimlik bilincinin yeniden kazandırılması gerekmektedir. Türk milletini İslam'ın gerçek taşıyıcısı olarak gören Duralı, bir Türk düşünür kadrosunun İslam medeniyetini diriltebileceği kanaatinde. Bu kadroların oluşturulabilmesi için öncelikle eğitim ve öğretim faaliyetlerinin İslam'ın özüne ve ahlaki değerlere dayandırılması gerekmektedir. Hem doğa bilimlerinde hem de teorik bilimlerde dini ve ahlaki değerler

empoze edilmeli, Beytül-Hikme gibi kütüphaneler inşa edilerek eski yazı ve yabancı lisanlar öğretilerek çeviri faaliyetlerine ağırlık verilmelidir. Böylece hem teorik hem de pratikte kazanılan ahlaki değerlerle unutulmuş hafızayı ve kültürü yeniden canlandırabilme imkanına sahip olmak mümkündür.

Duralı insanın özgürlüğünü tartışırken hukuken insanların özgür olduğunu; genetik olarak ise makro planda insanların özgür olmadığından bahsetmektedir. Modern bilim ve felsefe öyle bir evren anlayışı üretmiştir ki, her şey belirlenmiş olup hiçbir yerde boşluk bırakmamıştır. İnsanın genetiğine baktığımızda orada gaitik/teleolojik bir düzenin olduğunu görmekteyiz. Siyasal ve toplumsal düzene geldiğimiz orada da devlet var. Ali Kuşçu'nun dediği gibi "devlet Tanrıdan daha çok yasa koymaktadır." Bu yüzden insanın eylemlerinin özgür olduğunu sağlam ontik boşluğu nereden bulacağız. İnsanı makine olmaktan kurtaran bir aralık bulmamız gerekiyor. Bu durum hem felsefe hem de dini alanda problem olarak gözükmektedir. Cüzi irade, külli irade, peygamber vs. denilince bu tartışmalar büyümektedir. Burada saf materyalizm veya saf spiritüalist yaklaşıma indirgemeci bir yöntemle gitmek sorunu çözmiyor. Aynı şekilde "bizim ruhumuz var!" demek de çözüm olmuyor. Burada çözüm insanı ontolojik bir tabakalaşmaya tabi tutmaktır. Bu tabakalaşma sayesinde bir taraftan belirlenmişliğin hakkını vermek, diğer taraftan da özgür davranışı mümkün kılacak zemin bulmaktır.

Sonuç olarak Duralı'ya göre insanı insan yapan en önemli özellik ahlaki bir seçim yapabilme yeteneğidir. Ahlak ve özgürlük kavramlarına vurgu yapan Teoman Duralı, özgürlüğün olmadığı yerde ne ahlak ne de dinin varlığından söz edemeyeceğimizden bahsetmektedir. Ona göre özgür olmak ve özgürlük bağlamında seçim yapmak, insanın maddi ve manevi olarak kendini gerçekleştirmesinin tek yoludur. Bu da ancak bilgi ile mümkün olabilir. Yani bir insan bilgiye dayalı bir seçim yaparsa, ancak o zaman insanca davranabilir. Bu bağlamda Duralı, gerçeği/bilgeliği kaybettiğimiz için gerçeğe, yani fiziksel dünyaya ve dahası sanallığa bugün mahkûm olduğumuzu düşünmektedir. Batı ve doğu felsefesi ayırımından çok antik felsefe ile modern felsefe arasındaki farkı vurgulayan Duralı'ya göre, bugün bizi sanallığa iten en önemli faktör finansal/kapitalist küresel uygarlık olmaktadır.

Kaynakça

- Cihangir, E. (1998). "Prof. Dr. Teoman Duralı: Çağdaş Kapitalizm İngiliz-Yahudi Medeniyetidir". *Türk Diplomatik Dergisi*. Sayı: 39/Mart, 75-90.
- Braudel, F. (2012). *Uygarlıkların Grameri*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İmge Kitabevi. Ankara.
- Dağ, A. (2016). *İngiliz-Yahudi Medeniyetinin Oluşumunda David Hume*. Külliyyat Yayınları. İstanbul.
- Descartes, R. (1988). *Felsefenin İlkeleri*. (trc. Mehmet Karasan). MEB Yayınları. İstanbul.
- Duralı, Ş. T. (1987). *Canlılar Sorununa Giriş*. Remzi Kitabevi. İstanbul.

- Duralı, Ş. T. (1992). *Canlı ve Kültür (Bio-Kültür) Sorunlarını Araştırma Alanı Biyoloji Felsefesi*. 1. Baskı. Akçağ Yayınları. Ankara.
- Duralı, Ş. T. (2009). *Sorun Çağının Anatomisi*. Şule Yayınları/ Düşünce Dizisi. İstanbul.
- Duralı, Ş. T. (2013). *Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi*. Dergâh Yayınları. İstanbul.
- Duralı, Ş. T. (2018). *Felsefe ve Bilimin Doğuşu -Aristoteles'te Bilim ve Canlılar Sorunu-*. Çantay Yayınevi. İstanbul.
- Duralı, Ş. T. (2019). *Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti*. Dergâh Yayınları. İstanbul.
- Duralı, Ş. T. (2020a). *Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik*. Şule Yayınları. İstanbul.
- Duralı, Ş. T. (2020b). *Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi*. Dergâh Yayınları. İstanbul.
- Duralı, Ş. T. (2021a). *Felsefe-Bilim Nedir?*. Dergâh Yayınları. 6. Baskı. İstanbul.
- Duralı, Ş. T. (2021b). *Sorun Nedir?*. 4. Baskı. Dergâh Yayınları. İstanbul.
- Görgün, T. (2020). *İslâm ve Batı İlişileri Çerçevesinde Medeniyet Meselesi*. Endülüs Yayınları. İstanbul.
- Güngör, E. (1997). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. Ötüken Neşriyat. İstanbul.
- Güngör, E. (1993). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. Ötüken Neşriyat. İstanbul.
- Heidegger, M. (1991). *Metafizik Nedir?* (trc. Yusuf Örnek). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. Ankara.
- Kalın, İ. (2018). *Barbar, Modern, Medenî Medeniyet Üzerine Notlar*. İnsan Yayınları. İstanbul.
- Kant, I. (1900). *Critique of Pure Reason*. (Translated by, J. M. D. Meiklejohn). The Colonial Press. New York.
- Topuz, A. (2018). *Teoman Duralı'da Felsefe ve Bilim*. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli.
- Toynbee, A. (1991). *Medeniyet Yargılanıyor*. Ağaç Yayıncılık. İstanbul.
- Yıldırım, Z. (2021). *Şaban Teoman Duralı'nın Medeniyet Tasavvuru*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli.